

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
EVGENI TANCHEV
της 26ης Μαρτίου 2020¹

Υπόθεση C-249/19

**JE
κατά
KF**

[αίτηση του Tribunalul București
(πολυμελούς πρωτοδικείου Βουκουρεστίου, Ρουμανία)
για την έκδοση προδικαστικής απόφασης]

«Προδικαστική παραπομπή – Κανονισμός (ΕΕ) 1259/2010 – Ενισχυμένη συνεργασία στον τομέα του δικαίου που είναι εφαρμοστέο στο διαζύγιο και στον δικαστικό χωρισμό – Καθορισμός του δικαίου που είναι εφαρμοστέο στο διαζύγιο και στον δικαστικό χωρισμό – Άρθρο 10 – Εφαρμογή του δικαίου του δικάζοντος δικαστηρίου – Ερμηνεία της φράσης “δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου” – Κριτήρια αξιολόγησης – Στενή ή ευρεία ερμηνεία»

1. Με την αίτησή του προδικαστικής απόφασης, το Tribunalul București (πολυμελές πρωτοδικείο Βουκουρεστίου, Ρουμανία) ζητεί την ερμηνεία του άρθρου 10 του κανονισμού (ΕΕ) 1259/2010², διάταξης που δεν έχει ακόμη ερμηνευθεί από το Δικαστήριο³. Η υπόθεση της κύριας δίκης αφορά αγωγή με διαδίκους την JE και τον KF και έχει ως αντικείμενο τον καθορισμό του δικαίου που είναι εφαρμοστέο στη δίκη επί της αγωγής διαζυγίου. Ο εν λόγω κανονισμός, το πρώτο νομοθέτημα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στην ιστορία της Ένωσης που θεσπίστηκε στο πλαίσιο της διαδικασίας «ενισχυμένης συνεργασίας», περιγράφεται στη νομική θεωρία ως επιτυχημένο νομοθέτημα και ως ακρογωνιαίος λίθος του ενδεχόμενου μελλοντικού οικογενειακού δικαίου της Ένωσης⁴. Η Ρουμανία είναι ένα από τα 17 κράτη μέλη που συμμετέχουν στην ενισχυμένη αυτή συνεργασία.

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

² Κανονισμός του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 2010, για τη θέσπιση ενισχυμένης συνεργασίας στον τομέα του δικαίου που είναι εφαρμοστέο στο διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό (ΕΕ 2010, L 343, σ. 10, γνωστός επίσης ως κανονισμός Ρώμη ΙΙΙ).

³ Ομολογουμένως, ζητήθηκε να αποφανθεί το Δικαστήριο επί της διάταξης αυτής στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η διάταξη της 12ης Μαΐου 2016, Sahyouni (C-281/15, EU:C:2016:343), και η απόφαση της 20ής Δεκεμβρίου 2017, Sahyouni (C-372/16, EU:C:2017:988). Ωστόσο, στην ως άνω διάταξη το Δικαστήριο έκρινε ότι είναι αναρμόδιο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα, ενώ στην ως άνω απόφαση δεν χρειάστηκε να ερμηνεύσει τη συγκεκριμένη διάταξη. Βλ., επίσης, υποσημείωση 12 των παρούσων προτάσεων.

⁴ Για τα περισσότερα συμμετέχοντα κράτη, ο κανονισμός επέφερε τουλάχιστον δύο βασικές μεταβολές: αφενός, την εισαγωγή της αυτονομίας των μερών και, αφετέρου, την υποκατάσταση της ιθαγένειας από τη συνήθη διαμονή, ως τους πρωταρχικούς παράγοντες σύνδεσης, ελλείψει συμβατικής ρήτηρας επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου. Βλ. Basedow, J., *European Divorce Law: Comments on the Rome III Regulation*, σε Verbeke, A.-L., Scherpe, J.-M., Declerck, C., Helms, T., και Senaev, P., *Confronting the Frontiers of Family and Succession Law – Liber Amicorum Walter Pintens*, Intersentia, 2012, σ. 150.

I. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

1. Ο κανονισμός (ΕΚ) 2201/2003

2. Όπως ορίζεται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού 2201/2003⁵:

«Δικαιοδοσία για θέματα διαζυγίου, δικαστικού χωρισμού και ακύρωσης γάμου έχουν τα δικαστήρια του κράτους μέλους:

[...]

β) της ιθαγένειας των δύο συζύγων ή, στην περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ιρλανδίας, του “domicile” των δύο συζύγων.»

2. Ο κανονισμός (ΕΕ) 1259/2010

3. Το άρθρο 5 του κανονισμού 1259/2010⁶, το οποίο φέρει τον τίτλο «Επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου από τα μέρη», ορίζει:

«1. Οι σύζυγοι μπορούν να επιλέξουν με κοινή συμφωνία το δίκαιο που θα είναι εφαρμοστέο σε περίπτωση διαζυγίου ή δικαστικού χωρισμού, υπό την προϋπόθεση ότι αυτό [είναι] ένα από τα ακόλουθα δίκαια:

α) το δίκαιο του κράτους της συνήθους διαμονής των συζύγων κατά τον χρόνο σύναψης της συμφωνίας, ή

β) το δίκαιο του κράτους της τελευταίας συνήθους διαμονής των συζύγων, υπό την προϋπόθεση ότι ο ένας εξ αυτών εξακολουθεί να διαμένει εκεί κατά τον χρόνο σύναψης της συμφωνίας, ή

γ) το δίκαιο του κράτους της ιθαγένειας ενός εκ των συζύγων κατά τον χρόνο σύναψης της συμφωνίας, ή

δ) το δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου.

2. Με την επιφύλαξη της παραγράφου 3, οι συμφωνίες σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο συνάπτονται και τροποποιούνται ανά πάσα στιγμή, αλλά το αργότερο κατά τη στιγμή κατά την οποία επιλαμβάνεται της υποθέσεως το δικαστήριο.

3. Εφόσον προβλέπεται από το δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου, οι σύζυγοι μπορούν επίσης να ορίζουν το εφαρμοστέο δίκαιο ενώπιον του δικαστηρίου κατά τη διάρκεια της διαδικασίας. Σε αυτή την περίπτωση, ο προσδιορισμός καταχωρίζεται στα πρακτικά του δικάζοντος δικαστηρίου σύμφωνα με το δίκαιο αυτού του ιδίου.»

⁵ Κανονισμός του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2003 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας ο οποίος καταργεί τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1347/2000 (ΕΕ 2003, L 338, σ. 1, γνωστός επίσης ως κανονισμός Βρυξέλλες II α).

⁶ Κανονισμός του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 2010, για τη θέσπιση ενισχυμένης συνεργασίας στον τομέα του δικαίου που είναι εφαρμοστέο στο διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό (ΕΕ 2010, L 343, σ. 10).

4. Τα άρθρο 8 του κανονισμού αυτού, το οποίο φέρει τον τίτλο «Εφαρμοστέο δίκαιο ελλείψει επιλογής των μερών», προβλέπει τα εξής:

«Ελλείψει επιλογής σύμφωνα με το άρθρο 5, το διαζύγιο και ο δικαστικός χωρισμός υπόκεινται στο δίκαιο του κράτους:

- α) της συνήθους διαμονής των συζύγων κατά τον χρόνο υποβολής αγωγής στο δικαστήριο ή, ελλείψει αυτής
- β) της τελευταίας συνήθους διαμονής των συζύγων, υπό την προϋπόθεση ότι η διαμονή αυτή δεν έπαυσε να υφίσταται ένα έτος και πλέον πριν από την υποβολή αγωγής στο δικαστήριο και εφόσον ο ένας εκ των συζύγων εξακολουθεί να διαμένει στο συγκεκριμένο κράτος κατά τον χρόνο υποβολής αγωγής στο δικαστήριο ή, ελλείψει αυτής
- γ) της ιθαγένειας των δύο συζύγων κατά τον χρόνο υποβολής αγωγής στο δικαστήριο ή, ελλείψει αυτής
- δ) του επιληφθέντος δικαστηρίου.»

5. Το άρθρο 10 του κανονισμού αυτού, το οποίο φέρει τον τίτλο «Εφαρμογή του δικαίου του δικάζοντος δικαστηρίου», ορίζει:

«Σε περίπτωση κατά την οποία το εφαρμοστέο δυνάμει των άρθρων 5 ή 8 δίκαιο δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου ή δεν παρέχει στον έναν εκ των συζύγων, λόγω του φύλου του, ισότιμη πρόσβαση σε διαζύγιο ή σε δικαστικό χωρισμό, εφαρμόζεται το δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου.»

6. Το άρθρο 12 του κανονισμού αυτού, το οποίο φέρει τον τίτλο «Δημόσια τάξη», ορίζει:

«Η εφαρμογή μιας διάταξης του δικαίου που καθορίζεται βάσει του παρόντος κανονισμ[ού] δεν μπορεί να αποκλεισθεί παρά μόνον εάν αυτή η εφαρμογή είναι προδήλως ασυμβίβαστη με τη δημόσια τάξη του κράτους του δικάζοντος δικαστηρίου.»

B. Το ρουμανικό δίκαιο

7. Κατά το άρθρο 2600, παράγραφοι 2 και 3, του ρουμανικού αστικού κώδικα:

«2) Όταν το καθοριζόμενο κατά τον τρόπο αυτόν αλλοδαπό δίκαιο δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου ή τον προβλέπει υπό εξαιρετικά περιοριστικές προϋποθέσεις, εφαρμόζεται το ρουμανικό δίκαιο αν ένας εκ των συζύγων έχει, κατά την ημερομηνία της αγωγής διαζυγίου, τη ρουμανική ιθαγένεια ή τη συνήθη διαμονή του στη Ρουμανία.

3) Οι διατάξεις της παραγράφου 2 εφαρμόζονται επίσης όταν το διαζύγιο διέπεται από το δίκαιο που επέλεξαν οι σύζυγοι.»

II. Το ιστορικό της διαφοράς της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

8. Η JE και ο KF συνήψαν γάμο στο Ιάσιο της Ρουμανίας στις 2 Σεπτεμβρίου 2001 και από τη σχέση τους αυτή απέκτησαν ένα τέκνο, που γεννήθηκε στη Βερόνα της Ιταλίας στις 23 Ιουνίου 2005.

9. Με αγωγή που άσκησε ενώπιον του Judecătoria Iași (πρωτοδικείου Ιασίου, Ρουμανία) στις 13 Οκτωβρίου 2016, η JE ζήτησε διαζύγιο από τον KF.

10. Με απόφαση της 31ης Μαΐου 2017, το εν λόγω δικαστήριο έκρινε ότι δεν έχει αρμοδιότητα να εκδικάσει τη διαφορά, εκτιμώντας ότι αρμόδιο προς τούτο είναι το Judecătoria Sectorului 5 București (πρωτοδικείο του τομέα 5 του Βουκουρεστίου, Ρουμανία), στο πινάκιο του οποίου η εν λόγω διαφορά ενεγράφη στις 9 Αυγούστου 2017.

11. Με απόφαση της 20ής Φεβρουαρίου 2018, το ως άνω δικαστήριο δέχθηκε τη διεθνή δικαιοδοσία των ρουμανικών δικαστηρίων ως προς την επίδικη αγωγή διαζυγίου, δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού 2201/2003. Επιπλέον, έκρινε ότι το εφαρμοστέο δίκαιο στη διαφορά είναι το ιταλικό δίκαιο, σύμφωνα με το άρθρο 8, στοιχείο α', του κανονισμού 1259/2010, δεδομένου ότι –κατά τον χρόνο που το δικάζον δικαστήριο επελήφθη της αγωγής διαζυγίου– η συνήθης διαμονή των διαδίκων ήταν στην Ιταλία (οι διάδικοι διαμένουν στην Ιταλία για σημαντικό χρονικό διάστημα).

12. Συναφώς, το Judecătoria Sectorului 5 București (πρωτοδικείο του τομέα 5 του Βουκουρεστίου) επισήμανε ότι, κατά το ιταλικό δίκαιο, αγωγή διαζυγίου όπως αυτή που κατέθεσε η JE μπορεί να ασκηθεί μόνον όταν έχει λάβει χώρα δικαστικός χωρισμός των συζύγων, ο οποίος πρέπει να έχει διαπιστωθεί ή διαταχθεί από δικαστήριο, και παρήλθαν τουλάχιστον τρία έτη από αυτόν τον δικαστικό χωρισμό μέχρι τη στιγμή που το δικαστήριο επελήφθη της αγωγής διαζυγίου.

13. Δεδομένου ότι δεν αποδείχθηκε η ύπαρξη οποιασδήποτε δικαστικής απόφασης βάσει της οποίας επήλθε δικαστικός χωρισμός των διαδίκων και δεδομένου ότι η διαδικασία δικαστικού χωρισμού δεν προβλέπεται στο ρουμανικό δίκαιο, το ως άνω δικαστήριο έκρινε ότι η εν λόγω διαδικασία πρέπει να διεξαχθεί ενώπιον των ιταλικών δικαστηρίων, με αποτέλεσμα να είναι απαράδεκτη οποιαδήποτε σχετική αγωγή που ασκήθηκε ενώπιον των ρουμανικών δικαστηρίων.

14. Η JE άσκησε έφεση κατά της ανωτέρω απόφασης ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, προβάλλοντας ότι το πρωτοβάθμιο δικαστήριο έπρεπε να εφαρμόσει το άρθρο 2600, παράγραφος 2, του ρουμανικού αστικού κώδικα, το οποίο «συνιστά μεταφορά στο ρουμανικό δίκαιο του άρθρου 10 του κανονισμού 1259/2010».

15. Η JE επικαλέστηκε επίσης το άρθρο 12 του κανονισμού 1259/2010, ισχυριζόμενη ότι η εφαρμογή του ιταλικού δικαίου είναι προδήλως ασύμβατη με τη δημόσια τάξη του κράτους του έχοντος διεθνή δικαιοδοσία δικαστηρίου, οπότε επιβάλλεται να αποκλειστεί η εφαρμογή του αλλοδαπού δικαίου που διαφορετικά θα ήταν εφαρμοστέο στη δίκη διαζυγίου και να εφαρμοστεί το ρουμανικό δίκαιο.

16. Υπό αυτές τις συνθήκες ακριβώς, το Tribunalul București (πολυμελές πρωτοδικείο Βουκουρεστίου, Ρουμανία) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Πρέπει η περιλαμβανόμενη στο άρθρο 10 του κανονισμού 1259/2010, κατά το οποίο, “[σ]ε περίπτωση κατά την οποία το εφαρμοστέο δυνάμει των άρθρων 5 ή 8 δίκαιο δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου ή δεν παρέχει στον έναν εκ των συζύγων, λόγω του φύλου του, ισότιμη πρόσβαση σε διαζύγιο ή σε δικαστικό χωρισμό, εφαρμόζεται το δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου”, έκφραση “το εφαρμοστέο δυνάμει των άρθρων 5 ή 8 δίκαιο δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου” να ερμηνευθεί: α) στενά και κατά γράμμα, ήτοι μόνο για την περίπτωση κατά την οποία το εφαρμοστέο αλλοδαπό δίκαιο δεν προβλέπει καμία μορφή διαζυγίου, ή β) πρέπει να ερμηνευθεί ευρέως, υπό την έννοια ότι καταλαμβάνει επίσης την περίπτωση κατά την οποία το εφαρμοστέο αλλοδαπό δίκαιο αναγνωρίζει ότι είναι δυνατή η έκδοση διαζυγίου, αλλά υπό εξαιρετικά περιοριστικές προϋποθέσεις, πράγμα το οποίο προϋποθέτει υποχρεωτική δίκη προγενέστερη του διαζυγίου και σχετική με τον δικαστικό χωρισμό, για τον οποίο το δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου δεν περιέχει ισοδύναμες δικονομικές διατάξεις;»

17. Γραπτές παρατηρήσεις υπέβαλαν στο Δικαστήριο η Ρουμανική, η Γερμανική και η Πορτογαλική Κυβέρνηση, καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Δεν ζητήθηκε από τους μετέχοντες στην προδικαστική διαδικασία και δεν πραγματοποιήθηκε επ' ακροατηρίου συζήτηση.

III. Ανάλυση

A. Απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα

18. Πρέπει να τονιστεί ότι όλοι οι μετέχοντες στην παρούσα προδικαστική διαδικασία υποστηρίζουν ότι το άρθρο 10 του κανονισμού 1259/2010 πρέπει να ερμηνευθεί στενά, υπό την έννοια ότι η φράση «[σ]ε περίπτωση κατά την οποία το εφαρμοστέο δυνάμει των άρθρων 5 ή 8 δίκαιο δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου», την οποία περιλαμβάνει, αφορά μόνον καταστάσεις στις οποίες το εφαρμοστέο αλλοδαπό δίκαιο δεν προβλέπει διαζύγιο υπό οποιαδήποτε μορφή, ήτοι δεν γνωρίζει τον θεσμό του διαζυγίου.

19. Στις παρούσες προτάσεις, έχω καταλήξει στο συμπέρασμα ότι αυτή η ερμηνεία είναι προδήλως ορθή.

20. Το άρθρο 10 του κανονισμού 1259/2010 αποκλείει την εφαρμογή του δικαίου που καθορίζεται σύμφωνα με τα άρθρα 5 και 8 του ίδιου κανονισμού στις περιπτώσεις όπου, ειδικότερα, το δίκαιο αυτό δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου (η πρώτη περίπτωση του άρθρου 10, στο εξής επίσης: επίμαχη διάταξη). Δεν είναι πιθανό η επίμαχη διάταξη να τυγχάνει συχνά επικλήσεως στην πράξη, καθόσον προσπαθεί να καλύψει τη σπάνια περίπτωση όπου δεν υφίσταται εθνική νομοθεσία που διέπει το διαζύγιο (εντός της Ένωσης, η Μάλτα ήταν το τελευταίο κράτος μέλος που θέσπισε νομοθεσία για το διαζύγιο κατόπιν δημοψηφίσματος που διεξήχθη το 2011⁷). Στην πράξη, όλα τα κράτη έχουν τώρα νομοθεσία για το διαζύγιο, με εξαίρεση τις Φιλιππίνες και το Βατικανό, όπου επιτρέπεται μόνον η ακύρωση του γάμου. Το άρθρο 10 διασφαλίζει το δικαίωμα διάζευξης και θα ήθελα να επισημάνω ότι παρόμοιες διατάξεις (οι οποίες και αυτές παρέχουν δικαίωμα διάζευξης ως ένα είδος ελάχιστης προστασίας) υφίστανται επίσης στους εθνικούς κανόνες για την άρση συγκρούσεων νόμων και αποτέλεσαν έμπνευση για την εν λόγω διάταξη⁸.

21. Το ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου απορρέει από το γεγονός ότι το δίκαιο που είναι εφαρμοστέο στην υπόθεση της κύριας δίκης είναι, σύμφωνα με το άρθρο 8, στοιχείο α', του κανονισμού 1259/2010, το ιταλικό δίκαιο. Κατά το ιταλικό δίκαιο, αγωγή διαζυγίου μπορεί να ασκηθεί μόνον όταν προηγουμένως έχει διαπιστωθεί ή διαταχθεί από δικαστήριο χωρισμός των συζύγων, ενώ το δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου (ήτοι το ρουμανικό δίκαιο) δεν προβλέπει τέτοια διαδικασία.

22. Περαιτέρω, όσον αφορά τον εκτεθέντα στο σημείο 14 των παρουσών προτάσεων ισχυρισμό, θα ήθελα να τονίσω ότι ο κανονισμός 1259/2010 έχει άμεση εφαρμογή και δεν απαιτεί μεταφορά ή ισοδυναμία στο εθνικό δίκαιο. Επομένως, προκειμένου να καθορίσουν το δίκαιο που είναι εφαρμοστέο επί αγωγής διαζυγίου, όπως η επίδικη στην κύρια δίκη, τα ρουμανικά δικαστήρια οφείλουν μόνο να εφαρμόσουν τον κανονισμό 1259/2010 και το αιτούν δικαστήριο δεν έπρεπε να αναφερθεί συναφώς στον ρουμανικό αστικό κώδικα⁹, δεδομένου ότι αυτός δεν ασκεί επιρροή εν προκειμένω.

7 Άρθρο 66B του Civil Code (αστικού κώδικα), που εισήχθη με τον Civil Code Amendment Act (νόμο περί τροποποίησης του αστικού κώδικα), *Government Gazette* της Μάλτας, αριθ. 18784, με ημερομηνία 29 Ιουλίου 2011.

8 Βλ., για παράδειγμα, για την Ισπανία: άρθρο 107, παράγραφος 2, δεύτερη περίοδος, στοιχείο c, του Código Civil (αστικού κώδικα)· για τη Γερμανία: άρθρο 17, παράγραφος 1, δεύτερη περίοδος, του εισαγωγικού νόμου του Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) (αστικού κώδικα)· για την Ιταλία: άρθρο 31, παράγραφος 2, του νόμου της 31.5.1995, αριθ. 218 – Riforma del sistema italiano di diritto internazionale privato (Μεταρρύθμιση του ιταλικού συστήματος ιδιωτικού διεθνούς δικαίου)· για το Βέλγιο: άρθρο 55, παράγραφος 3, του κώδικα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του 2004. Βλ. Lein, E., σε Calliess, G.-P., *Rome Regulations: Commentary*, 2η έκδ., Kluwer, 2015, 916, Pereira, P., *Rome III: la compétence juridictionnelle et la loi applicable en matière matrimoniale*, RMCUE, 2007, σ. 394, και Basedow, J., όπ.π., σ. 148.

9 Όπως αναφέρει το αιτούν δικαστήριο στη σκέψη 15 της διάταξης περί παραπομπής (στο τμήμα με τίτλο «Διατάξεις του εθνικού δικαίου που έχουν εφαρμογή στην παρούσα υπόθεση»).

23. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, κατά την εθνική νομολογία, σε περιπτώσεις όπως η επίμαχη, όταν τα ρουμανικά δικαστήρια επιλαμβάνονται αίτησης δικαστικού χωρισμού ή αγωγής διαζυγίου, χωρίς να έχει προηγουμένως διαπιστωθεί ή διαταχθεί χωρισμός σύμφωνα με το ιταλικό δίκαιο, τα ρουμανικά δικαστήρια απορρίπτουν την εν λόγω αίτηση ή αγωγή, αντιστοίχως, ως: α) απαράδεκτη (διότι το ρουμανικό δίκαιο δεν προβλέπει διαδικασία δικαστικού χωρισμού· β) πρόωρη (δεδομένου ότι ζητείται διαζύγιο απευθείας ενώπιον των ρουμανικών δικαστηρίων, χωρίς προηγουμένως να έχει απαγγελθεί δικαστικός χωρισμός από τα ιταλικά δικαστήρια)· ή γ) αβάσιμη, όπως στην υπό κρίση υπόθεση (για αμφοτέρους τους προαναφερθέντες λόγους σωρευτικά¹⁰).

24. Με άλλα λόγια, το αιτούν δικαστήριο εξηγεί ότι δικονομικά εμπόδια (που απορρέουν από την έλλειψη διαδικασίας δικαστικού χωρισμού στο ρουμανικό δίκαιο) οδήγησαν, στις υποθέσεις εκείνες, σε δικονομικές λύσεις που δεν επέτρεψαν την επί της ουσίας εξέταση των αιτήσεων ή αγωγών αυτών.

25. Όπως θα εξηγήσω στη συνέχεια, στο προδικαστικό ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η πρώτη περίπτωση του άρθρου 10 του κανονισμού 1259/2010 χρήζει στενής ερμηνείας.

1. Το γράμμα και το καθεστώς της επίμαχης διάταξης

26. Το γράμμα της πρώτης περίπτωσης του άρθρου 10 του κανονισμού 1259/2010 είναι σαφές. Το δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου εφαρμόζεται μόνο «[σ]ε περίπτωση κατά την οποία το εφαρμοστέο δυνάμει των άρθρων 5 ή 8 δίκαιο δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου» (ήτοι όταν ένα έγγαμο ζευγάρι δεν έχει δυνατότητα να λάβει διαζύγιο). Τίποτα δεν υποδηλώνει ότι η περίπτωση αυτή έχει εφαρμογή επίσης όταν το εφαρμοστέο αλλοδαπό δίκαιο επιτρέπει το διαζύγιο, αλλά το εξαρτά από περιοριστικές προϋποθέσεις (για παράδειγμα, τον προηγούμενο δικαστικό χωρισμό).

27. Ως εκ τούτου, η φράση «δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου» δεν μπορεί να σημαίνει ότι το εφαρμοστέο δίκαιο «επιτρέπει το διαζύγιο υπό ορισμένες (ουσιαστικές ή δικονομικές) προϋποθέσεις».

28. Πράγματι, όπως επισήμανε η Επιτροπή, ακόμη και αν όλα τα κράτη μέλη έχουν τους δικούς τους κανόνες σχετικά με το διαζύγιο, οι προϋποθέσεις ποικίλλουν μεταξύ των κρατών μελών και το γεγονός και μόνον ότι το εφαρμοστέο δίκαιο είναι πιο περιοριστικό (από το δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου) σαφώς δεν σημαίνει ότι «δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου», καθόσον, αν πληρούνται οι προϋποθέσεις του, δύναται να εκδοθεί διαζύγιο.

29. Επομένως, το γράμμα της πρώτης περίπτωσης του άρθρου 10 του κανονισμού 1259/2010 αφορά μόνον τις καταστάσεις όπου το εφαρμοστέο αλλοδαπό δίκαιο δεν αναγνωρίζει νομικό καθεστώς για το διαζύγιο¹¹.

30. Τούτο επιβεβαιώνεται από την αιτιολογική σκέψη 24 του ίδιου κανονισμού¹², η οποία αναφέρει ότι το δίκαιο του επιληφθέντος δικαστηρίου θα πρέπει να εφαρμόζεται μόνον όταν το εφαρμοστέο δίκαιο «δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου». Και πάλι, ουδέν στοιχείο υποδηλώνει ότι, υπό το πρίσμα της αιτιολογικής αυτής σκέψης, το άρθρο 10 αφορά επίσης τις καταστάσεις όπου το διαζύγιο επιτρέπεται, πλην όμως υπό περιοριστικές προϋποθέσεις.

¹⁰ Το σκεπτικό του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου αναφερόταν τόσο στο γεγονός ότι δεν υφίσταται προηγούμενος δικαστικός χωρισμός των διαδίκων δυνάμει διάταξης δικαστηρίου όσο και στο γεγονός ότι ένας τέτοιος χωρισμός είναι απαράδεκτος, δεδομένου ότι η διαδικασία δικαστικού χωρισμού δεν προβλέπεται στο ρουμανικό δίκαιο. Βλ. διάταξη περί παραπομπής, σημεία 14 και 26.

¹¹ Η ερμηνεία αυτή υποστηρίζεται ευρέως στη νομική θεωρία. Μάλιστα, δεν έχω συναντήσει βιβλιογραφία που να υποστηρίζει την αντίθετη ερμηνεία. Βλ., για παράδειγμα, Helms, T., σε Rauscher, T., *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht: EuZPR/EuIPR – Kommentar*, Band V, 4η έκδ., otto schmidt, 2016, σ. 885. Μνημονεύω περαιτέρω βιβλιογραφία στη συνέχεια των παρούσων προτάσεων.

¹² Ως προς τις διάφορες γλωσσικές αποδόσεις της εν λόγω αιτιολογικής σκέψης, βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Η. Saugmandsgaard Øe στην υπόθεση Sahyouni (C-372/16, EU:C:2017:686, σημεία 76 και 77) καθώς και Lein, E., όπ.π., σ. 920.

31. Η πρώτη περίπτωση του άρθρου 10 του κανονισμού 1259/2010 αποτελεί συνέπεια της καθολικής εφαρμογής των ενωσιακών κανόνων για την άρση συγκρούσεων νόμων στον τομέα του διαζυγίου και του δικαστικού χωρισμού, σύμφωνα με το άρθρο 4 του ίδιου κανονισμού: «[τ]ο καθοριζόμενο από τον παρόντα κανονισμό δίκαιο εφαρμόζεται ακόμα και αν δεν πρόκειται για δίκαιο συμμετέχοντος κράτους μέλους». Η διάταξη αυτή λαμβάνει ως δεδομένο ότι η «δυνατότητα διάζευξης» αποτελεί γενική και θετική πτυχή των ενωσιακών κανόνων για την άρση συγκρούσεων νόμων στον τομέα του διαζυγίου και του δικαστικού χωρισμού και, *in concreto*, του διεθνούς οικογενειακού δικαίου. Το *favor divortii* στον κανονισμό 1259/2010 ενισχύεται από τις αρχές της αυτονομίας των μερών και του στενότερου δεσμού με τα μέρη. Αυτοί οι κανόνες της Ένωσης προϋποθέτουν, ούτως ειπείν, ένα «αποτελεσματικό θεμελιώδες δικαίωμα διάζευξης από το οποίο δεν χωρεί παραίτηση»¹³.

32. Η δική μου ερμηνεία του άρθρου 10 του κανονισμού 1259/2010 υποστηρίζεται από τη νομική θεωρία, κατά την οποία η διάταξη αυτή καλύπτει την κατάσταση όπου το εφαρμοστέο δυνάμει των άρθρων 5 ή 8 του εν λόγω κανονισμού δίκαιο ουδόλως αναγνωρίζει νομικό καθεστώς για το διαζύγιο και όπου το διαζύγιο απλώς δεν είναι δυνατόν. *Ως εκ τούτου, η διάταξη αυτή δεν καλύπτει την κατάσταση όπου ο γάμος δεν μπορεί να λυθεί επειδή δεν πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις: για παράδειγμα, όταν το εφαρμοστέο δίκαιο προβλέπει περιοριστικούς λόγους διαζυγίου, όπως η προϋπόθεση μακράς (ή μακρότερης) περιόδου διάστασης. Η εφαρμογή του άρθρου 10 αποκλείεται επίσης όταν το δίκαιο ενός κράτους θέτει απαράδεκτως αυστηρές προϋποθέσεις για το διαζύγιο*¹⁴.

33. Όταν το εφαρμοστέο δίκαιο, που καθορίζεται δυνάμει των άρθρων 5 και 8 του κανονισμού 1259/2010, «δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου», η πρώτη περίπτωση του άρθρου 10 του εν λόγω κανονισμού συμπληρώνει το κενό αυτό ορίζοντας τη *lex fori*. Για να δώσω ένα παράδειγμα, και σε αντιδιαστολή με την υπό κρίση υπόθεση, αν το δίκαιο στις Φιλιππίνες (το οποίο προβλέπει μόνον δικαστικό χωρισμό και όχι διαζύγιο) είχε εφαρμογή σε δίκη διαζυγίου ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, τότε το δικαστήριο αυτό θα μπορούσε να προσφύγει στο ρουμανικό δίκαιο για να απαγγείλει το διαζύγιο¹⁵.

34. Συντάσσομαι με την άποψη της Γερμανικής Κυβέρνησης ότι η ανάγνωση των προαναφερθεισών διατάξεων σε συνδυασμό με άλλες διατάξεις του κανονισμού 1259/2010 ενισχύει την ερμηνεία ότι η πρώτη περίπτωση του άρθρου 10 του κανονισμού αυτού δεν έχει εφαρμογή όταν το εφαρμοστέο αλλοδαπό δίκαιο επιτρέπει το διαζύγιο υπό την προϋπόθεση προηγούμενου υποχρεωτικού δικαστικού χωρισμού.

35. Από το άρθρο 1, παράγραφος 1, του κανονισμού 1259/2010 προκύπτει ότι ο κανονισμός αυτός έχει εφαρμογή στο διαζύγιο και στον δικαστικό χωρισμό. Όταν οι επιμέρους διατάξεις του κανονισμού αυτού έχουν εφαρμογή (επίσης) στον δικαστικό χωρισμό, τούτο εκτίθεται ρητώς στο γράμμα των άρθρων αυτών¹⁶.

36. Επομένως, ο κανονισμός 1259/2010 δεν υποβιβάζει τον δικαστικό χωρισμό σε ρόλο ήσσονος σημασίας. Αν η πρώτη περίπτωση του άρθρου 10 του κανονισμού αυτού είχε εφαρμογή επίσης σε καταστάσεις όπου το διαζύγιο επιτρέπεται, πλην όμως υπό την προϋπόθεση δικαστικού χωρισμού, τότε πρέπει να θεωρηθεί ότι ο νομοθέτης της Ένωσης θα το είχε ρητώς ορίσει.

13 «Ein wirksames und unverzichtbares Grundrecht auf Scheidung» (βλ. Gruber, U.-P., *Scheidung auf Europäisch – die Rom III-Verordnung*, IPRax 2012, σ. 391, και de Maizière, N., *Das Europäische Scheidungskollisionsrecht nach der Rom III-Verordnung*, Jenaer Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft, 2017, σ. 244).

14 Tolani, M., σε Althammer, C., *Brussels IIa [and] Rome III*, Beck, 2019, σ. 360.

15 Βλ. Lein, E., όπ.π., σ. 919. Για περαιτέρω παραδείγματα, βλ. Henrich, D., *Zur Parteiautonomie im Europäisierten Internationalen Familienrecht*, σε Verbeke, A.-L., Scherpe, J.-M., Declerck, C., Helms, T., και Senaev, P., όπ.π., σ. 707.

16 Βλ., για παράδειγμα, τη δεύτερη περίπτωση του άρθρου 10 του κανονισμού 1259/2010, η οποία αναφέρει μια κατάσταση όπου το εφαρμοστέο δίκαιο «δεν παρέχει στον έναν εκ των συζύγων, λόγω του φύλου του, ισότιμη πρόσβαση σε διαζύγιο ή σε δικαστικό χωρισμό» (η υπογράμμισή δική μου).

37. Στην υπό κρίση υπόθεση, το ιταλικό δίκαιο, ως εφαρμοστέο δίκαιο, δεν απαγορεύει το διαζύγιο· απλώς το εξαρτά από ορισμένες προϋποθέσεις, πράγμα που εμπίπτει στην αρμοδιότητά του όσον αφορά το ουσιαστικό οικογενειακό δίκαιο. Επομένως, εν προκειμένω, το εφαρμοστέο δίκαιο πρέπει να καθοριστεί σύμφωνα με τα άρθρα 5 ή 8 του κανονισμού 1259/2010 και όχι σύμφωνα με το άρθρο του 10.

2. Συστηματική ερμηνεία της επίμαχης διάταξης

38. Θεωρώ (όπως η Πορτογαλική Κυβέρνηση) ότι είναι σκόπιμο να γίνει μνεία επίσης του άρθρου 13 και της αιτιολογικής σκέψης 26 του κανονισμού 1259/2010. Τα εκτιθέμενα εκεί συνηγορούν κατά της ερμηνείας της φράσης «δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου» υπό την έννοια ότι το αλλοδαπό εφαρμοστέο δίκαιο εξαρτά το διαζύγιο από ορισμένες προϋποθέσεις, αλλά ενισχύουν την ερμηνεία της επίμαχης διάταξης υπό την έννοια ότι το εφαρμοστέο δίκαιο δεν επιτρέπει το διαζύγιο σε καμία περίπτωση.

39. Το άρθρο 13 του κανονισμού 1259/2010 ορίζει ότι ουδεμία διάταξη του εν λόγω κανονισμού υποχρεώνει τα δικαστήρια συμμετέχοντος κράτους μέλους, το δίκαιο του οποίου δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου, να εκδώσουν διαζύγιο. Φρονώ (όπως και η Επιτροπή) ότι η διάταξη αυτή έχει απλώς αναγνωριστικό και όχι κανονιστικό χαρακτήρα. Η σημασία της για την υπό κρίση υπόθεση έγκειται στη φράση «δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου», η οποία επαναλαμβάνει τη διατύπωση του άρθρου 10.

40. Το άρθρο 13 εξηγείται στην αιτιολογική σκέψη 26 του κανονισμού 1259/2010. Η αιτιολογική αυτή σκέψη αναφέρει ότι, «[ό]ταν ο κανονισμός αναφέρεται στο γεγονός ότι η νομοθεσία του συμμετέχοντος κράτους μέλους, το δικαστήριο του οποίου έχει επιληφθεί της υποθέσεως δεν προβλέπει διαζύγιο, αυτό θα πρέπει να ερμηνεύεται κατά την έννοια ότι το δίκαιο αυτού του κράτους μέλους δεν έχει τον θεσμό του διαζυγίου».

41. Η αιτιολογική σκέψη 26 δίνει μια σαφή εξήγηση, η οποία υπερβαίνει το ειδικό πλαίσιο του άρθρου 13, σχετικά με την ερμηνεία της φράσης «δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου». Η εξήγηση που παρατίθεται στην εν λόγω αιτιολογική σκέψη ισχύει επίσης για το άρθρο 10, στο οποίο χρησιμοποιείται η ίδια φράση.

42. Πράγματι, στη νομική θεωρία υποστηρίζεται ότι, μολονότι η αιτιολογική σκέψη 26 αφορά το άρθρο 13 του κανονισμού 1259/2010, η ερμηνεία του άρθρου 10 καθίσταται σαφέστερη αν η διάταξη αυτή αναγνωσθεί σε συνδυασμό με την εν λόγω αιτιολογική σκέψη. Από την αιτιολογική σκέψη 26 προκύπτει ότι, αν το διαζύγιο αποτελεί γνωστή έννοια στο εφαρμοστέο δίκαιο, πλην όμως οι σύζυγοι αποκλείονται από αυτό υπό τις ιδιαίτερες περιστάσεις της σχέσης τους, τότε δεν έχει εφαρμογή το άρθρο 10 και η υπόθεση μπορεί να εκτιμηθεί μόνο με βάση το άρθρο 12 του κανονισμού αυτού¹⁷.

43. Επομένως, το άρθρο 10 δεν αφορά τις καταστάσεις όπου ο γάμος δεν μπορεί να λυθεί λόγω μη τήρησης ορισμένων προϋποθέσεων, για παράδειγμα διότι δεν πληρούνται περιοριστικές προϋποθέσεις (όπως μακρό ή μακρότερο διάστημα διάστασης που απαιτείται από το εφαρμοστέο επί του διαζυγίου δίκαιο). Επιπλέον, το άρθρο 10 δεν έχει εφαρμογή όταν το δίκαιο του συγκεκριμένου κράτους θέτει παράλογα αυστηρές προϋποθέσεις για το διαζύγιο¹⁸. Δεδομένου ότι ο θεσμός του διαζυγίου υφίσταται στο ιταλικό δίκαιο, το άρθρο 10 δεν έχει εφαρμογή εν προκειμένω.

¹⁷ Lein, E., όπ.π., σ. 920. Βλ., επίσης, Helms, T., όπ.π., σ. 885 (με παραπομπές σε άλλη νομική θεωρία που στηρίζει την άποψη αυτή στην υποσημείωση 19 του εν λόγω κειμένου). Βλ., επίσης, Gruber, U.-P., όπ.π., σ. 390.

¹⁸ Tolani, M., σε Althammer, C., *Brüssel IIa [und] Rom III: Kommentar*, Beck, 2014, σ. 362.

3. Ιστορική ερμηνεία της επίμαχης διάταξης

44. Κατά την ιστορική ερμηνεία, μια διάταξη πρέπει να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα του ιστορικού της, λαμβανομένων υπόψη των διαφόρων σταδίων που οδήγησαν στη θέσπισή της.

45. Η αρχική πρόταση κανονισμού για την τροποποίηση του κανονισμού 2201/2003¹⁹ δεν περιείχε διάταξη ανάλογη με το τωρινό άρθρο 10 του κανονισμού 1259/2010. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων που ακολούθησαν, διάφορα κράτη μέλη υποστήριξαν την άποψη ότι το διαζύγιο αποτελεί δικαίωμα, το οποίο πρέπει να διασφαλίζεται στην εσωτερική έννομη τάξη τους²⁰. Δεδομένου ότι δεν μπόρεσε να επιτευχθεί συμφωνία σχετικά με την πρόταση αυτή, το 2010 η Επιτροπή διατύπωσε πρόταση για την έκδοση κανονισμού του Συμβουλίου για τη θέσπιση ενισχυμένης συνεργασίας στον τομέα του δικαίου που είναι εφαρμοστέο στο διαζύγιο και στον δικαστικό χωρισμό²¹.

46. Το κείμενο που κατέστη το άρθρο 10 περιλαμβανόταν ήδη στην πρόταση της Επιτροπής του 2010 ως σχέδιο του άρθρου 5 και το περιεχόμενό του άρθρου αυτού παρέμεινε αμετάβλητο κατά τη νομοθετική διαδικασία. Στο προοίμιο, η παρεμβολή του αιτιολογήθηκε με την ανάγκη αποφυγής δυσμενών διακρίσεων. Επίσης η αιτιολογική σκέψη 20 της πρότασης είχε την ίδια διατύπωση με την τωρινή αιτιολογική σκέψη 24, πλην όμως δεν περιελάμβανε καμία αναφορά σε ρήτρα δημόσιας τάξης²².

47. Η ιστορική ερμηνεία επίσης επιβεβαιώνει τη στενή ερμηνεία της επίμαχης διάταξης την οποία υποστηρίζω στις παρούσες προτάσεις. Πράγματι, η πρώτη περίπτωση του άρθρου 10 εισήχθη πρωτίστως λόγω του δικαίου της Μάλτας (δεδομένου ότι, κατά τον χρόνο σύνταξης του κανονισμού, η Μάλτα ουδόλως προέβλεπε το διαζύγιο²³).

48. Όπως επισήμανε η Πορτογαλική Κυβέρνηση, η επίμαχη διάταξη αποτελεί έκφραση της αρχής του *favor divortii*, υπό την έννοια ότι αποκλείει την εφαρμογή ουσιαστικού δικαίου το οποίο δεν προβλέπει το διαζύγιο, ακόμη και αν το δίκαιο αυτό επελέγη με κοινή συμφωνία των συζύγων.

49. Επιπλέον, ούτε από τις προπαρασκευαστικές εργασίες ούτε από την αιτιολογική σκέψη 24 του κανονισμού αυτού προκύπτει κάποια ένδειξη ότι το άρθρο 10 πρέπει να έχει εφαρμογή επίσης όταν το αλλοδαπό δίκαιο προβλέπει μεν το διαζύγιο, αλλά το εξαρτά από περιοριστικές προϋποθέσεις.

50. Αντιθέτως, όπως επισημάνθηκε στο σημείο 40 των παρουσών προτάσεων και όπως υπογράμμισε η Επιτροπή, ο νομοθέτης της Ένωσης διευκρίνισε, στην αιτιολογική σκέψη 26 του κανονισμού αυτού, ότι η φράση «δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου», που χρησιμοποιείται στο άρθρο 13 και στο άρθρο 10, πρέπει να ερμηνεύεται, στο πλαίσιο του άρθρου 10, υπό την έννοια ότι το δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου έχει εφαρμογή όταν το εφαρμοστέο δίκαιο δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου.

4. Το πνεύμα και ο σκοπός της επίμαχης διάταξης

51. Συμφωνώ με τη Γερμανική και τη Ρουμανική Κυβέρνηση ότι η στενή ερμηνεία της πρώτης περίπτωσης του άρθρου 10 του κανονισμού 1259/2010 απορρέει, ιδίως, από τον εξαιρετικό χαρακτήρα της διάταξης αυτής (ήτοι την παρέκκλιση από τους κανόνες των άρθρων 5 και 8 του κανονισμού αυτού), καθώς και από τις αιτιολογικές του σκέψεις 24 και 26.

¹⁹ COM(2006) 399 τελικό.

²⁰ Βλ. έγγραφο του Συμβουλίου 8364/07 (Presse 77), σ. 11 της απόδοσης στη γερμανική γλώσσα.

²¹ COM(2010) 105/2 τελικό.

²² Βλ. Lein, E., όπ.π., σ. 919.

²³ Για την ίδια ερμηνεία, βλ. Helms, T., όπ.π., σ. 885.

52. Επομένως, το άρθρο 10 δεν αφήνει εξουσία εκτιμήσεως στο έχον διεθνή δικαιοδοσία δικαστήριο και του παρέχει μια απλή και αντικειμενική εναλλακτική λύση: το εφαρμοστέο δίκαιο είτε προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου είτε δεν τον προβλέπει.

53. Η ερμηνεία αυτή επιβεβαιώνεται από τους σκοπούς του κανονισμού 1259/2010, οι οποίοι εκτίθενται σαφώς στις αιτιολογικές του σκέψεις 9 και 29.

54. Οι σκοποί αυτοί είναι η εναρμόνιση των κανόνων για την άρση συγκρούσεων νόμων στον τομέα του διαζυγίου και του δικαστικού χωρισμού, προκειμένου να ενισχυθούν η ασφάλεια δικαίου (τα άρθρα 5 και 8 του κανονισμού 1259/2010 ορίζουν σαφώς ποιο δίκαιο είναι εφαρμοστέο στο διαζύγιο ή στον δικαστικό χωρισμό), η προβλεψιμότητα και η ευελιξία, αποφευγομένου του κινδύνου του *forum shopping* (ήτοι της αναζήτησης του πλέον ευνοϊκού δικαστηρίου μεταξύ κρατών μελών), και, επομένως, η διευκόλυνση της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων εντός της Ένωσης. Η προβλεψιμότητα της εφαρμοστέας νομοθεσίας των συμμετεχόντων κρατών μελών μπορεί επίσης να μειώσει το κίνητρο για *forum shopping*, το οποίο διευκολύνεται από την ευρεία επιλογή δικαστηρίων που προβλέπεται στο άρθρο 3 του κανονισμού 2201/2003.

55. Είναι σημαντικό να λεχθεί, όπως επισήμανε η Επιτροπή, ότι, θεσπίζοντας κοινούς κανόνες για την άρση συγκρούσεων νόμων, τα συμμετέχοντα κράτη μέλη δέχθηκαν την αρχή ότι τα δικαστήριά τους μπορεί να υποχρεωθούν να εφαρμόσουν αλλοδαπό δίκαιο, παρά τις αποκλίσεις που αυτό ενδεχομένως παρουσιάζει σε σχέση με το δικό τους εθνικό δίκαιο, και ότι οι μόνες εξαιρέσεις από την αρχή αυτή είναι οι προβλεπόμενες στα άρθρα 10, 12 και 13 του κανονισμού 1259/2010. Επομένως, η προβλεπόμενη στο άρθρο 10 του εν λόγω κανονισμού δυνατότητα εφαρμογής του δικαίου του δικάζοντος δικαστηρίου συνιστά *εξαιρέση* από την αρχή αυτή, η οποία, ως τέτοια, πρέπει να ερμηνεύεται στενά²⁴.

56. Εξ αντιδιαστολής, ευρεία ερμηνεία της επίμαχης διάταξης, όπως μνημονεύεται στο προδικαστικό ερώτημα, θα αντέβαινε στην αυτονομία των συζύγων ως προς το διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό (που προβλέπεται στο άρθρο 5 του κανονισμού) και θα εμπόδιζε την εφαρμογή (δυνάμει του άρθρου 8 του κανονισμού, ελλείψει επιλογής από τα μέρη) του δικαίου με το οποίο αυτοί συνδέονται στενότερα.

57. Η ευρεία ερμηνεία θα αντέβαινε επίσης στον σκοπό ασφάλειας δικαίου για τους πολίτες που επιδιώκει ο κανονισμός και ενδεχομένως θα ενθάρρυνε το *forum shopping*, καθόσον ο διάδικος που ζητεί το διαζύγιο θα μπορούσε να ασκήσει τη σχετική αγωγή ενώπιον των δικαστηρίων κράτους μέλους του οποίου το δίκαιο προβλέπει λιγότερο περιοριστικές προϋποθέσεις για την έκδοση διαζυγίου. Πράγματι, θα διακυβευόταν επίσης ο σκοπός προβλεψιμότητας τον οποίο επιδιώκει ο κανονισμός, καθόσον θα απαιτούνταν περιπτώσιολογική ανάλυση των προϋποθέσεων έκδοσης διαζυγίου σύμφωνα με το εφαρμοστέο δίκαιο, καθώς και υποκειμενική εκτίμηση της έκτασης στην οποία οι προϋποθέσεις αυτές θα μπορούν να χαρακτηριστούν ως περιοριστικές.

58. Επιπλέον, όπως επισήμανε η Γερμανική Κυβέρνηση, το διαζύγιο που επιτρέπεται μόνον υπό ορισμένες προϋποθέσεις αποτελεί, κατ' αρχήν, τον κανόνα και όχι την εξαίρεση και, εν προκειμένω, οι προϋποθέσεις που προβλέπει το ιταλικό δίκαιο φρονώ ότι δεν είναι περιοριστικές σε τέτοια έκταση ώστε να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη την έκδοση διαζυγίου.

24 Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 6ης Ιουνίου 2019, *Weil* (C-361/18, EU:C:2019:473, σκέψη 43).

B. Οι συνέπειες της απάντησης στο προδικαστικό ερώτημα

59. Λαμβάνοντας υπόψη: i) το γεγονός ότι, με το προδικαστικό του ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει τη δυσκολία ότι το ρουμανικό δίκαιο δεν αναγνωρίζει την έννοια του δικαστικού χωρισμού και, επομένως, δεν περιέχει δικονομικές διατάξεις έχουσες εφαρμογή σε μια τέτοια διαδικασία· ii) την προσέγγιση των ρουμανικών δικαστηρίων που εκτέθηκε στο σημείο 23 των παρούσων προτάσεων· και iii) την ανάγκη να δοθεί πλήρης και χρήσιμη απάντηση στο αιτούν δικαστήριο, θεωρώ αναγκαίο να παράσχει το Δικαστήριο διευκρινίσεις επίσης ως προς τις συνέπειες της απάντησης που προτείνω να δοθεί στο προδικαστικό ερώτημα.

60. Θεωρώ ότι, «προκειμένου να δοθεί στο αιτούν δικαστήριο, με σκοπό την εφαρμογή του δικαίου [της Ένωσης] στη διαφορά της οποίας έχει επιληφθεί, χρήσιμη απάντηση»²⁵, είναι αναγκαίο να εξεταστεί σε ποια έκταση το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να εφαρμόσει το ιταλικό δίκαιο περί διαζυγίου, αν το δίκαιο αυτό απαιτεί υποχρεωτικό δικαστικό χωρισμό, διαδικασία για την οποία δεν υφίσταται ισοδύναμη διάταξη ή ισοδύναμο μέτρο στο ρουμανικό δίκαιο.

61. Πράγματι, στο Δικαστήριο εναπόκειται να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο «όλα τα ερμηνευτικά στοιχεία που μπορούν να είναι χρήσιμα για τη λήψη αποφάσεως στην υπόθεση της οποίας έχει επιληφθεί, ασχέτως του αν στα υποβληθέντα ερωτήματα γίνεται μνεία των στοιχείων αυτών»²⁶.

62. Κατ' αρχάς, σύμφωνα με το κεφάλαιο II, τμήμα 1, του κανονισμού 2201/2003, όταν δικαστήριο κράτους μέλους επιλαμβάνεται αγωγής διαζυγίου, δεν δύναται να απεκδυθεί τη διεθνή δικαιοδοσία του (αντιθέτως προς το δικαστήριο που επελήφθη υποθέσεως γονικής μέριμνας, το οποίο έχει εξουσία εκτιμήσεως ως προς το αν θα καλέσει τα δικαστήρια άλλου κράτους μέλους να επιληφθούν, σύμφωνα με το άρθρο 15 του εν λόγω κανονισμού) και οφείλει να αποφανθεί επί της αγωγής διαζυγίου.

63. Συμφωνώ με τη Γερμανική Κυβέρνηση ότι τα κράτη μέλη που συμμετέχουν στην ενισχυμένη συνεργασία που καθιέρωσε ο κανονισμός 1259/2010 πρέπει να διασφαλίζουν ότι τόσο το διαζύγιο όσο και ο δικαστικός χωρισμός μπορούν να απαγγέλλονται από τα δικαστήριά τους. Επομένως, αντί να γίνει δεκτό ότι ο χωρισμός πρέπει προηγουμένως να έχει διαπιστωθεί ή διαταχθεί από τα ιταλικά δικαστήρια, τα ρουμανικά δικαστήρια θα πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να ακολουθήσουν μια τέτοια διαδικασία και να εφαρμόσουν, κατ' αναλογία, τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες σχετικά με τα διαζύγια ή ακόμη και να προσαρμόσουν τους αλλοδαπούς (ιταλικούς) δικονομικούς κανόνες περί δικαστικού χωρισμού (σε συνδυασμό με τους ρουμανικούς εθνικούς κανόνες). Διαφορετικά, οι διατάξεις του κανονισμού 1259/2010 θα καταστούν εν μέρει αναποτελεσματικές.

64. Πρώτον, ο δικαστικός χωρισμός συνιστά βασικό στοιχείο του κανονισμού 1259/2010 και, δεύτερον, δεν είναι ασυνήθιστο να καλείται ένα δικαστήριο, σύμφωνα με το εφαρμοστέο δυνάμει του κανονισμού αυτού δίκαιο, να αποφανθεί όσον αφορά τον δικαστικό χωρισμό. Επομένως, το αιτούν δικαστήριο δεν μπορεί να αρνηθεί να αποφανθεί επί της αγωγής της κύριας δίκης βάσει του άρθρου 12 του εν λόγω κανονισμού (το οποίο έχει εφαρμογή μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις²⁷) με το σκεπτικό ότι το εθνικό του δίκαιο δεν προβλέπει τον δικαστικό χωρισμό ή δεν περιέχει δικονομικούς κανόνες για τον δικαστικό χωρισμό.

65. Ως συγκεκριμένη λύση στην υπό κρίση υπόθεση, η Επιτροπή πρότεινε να εφαρμόσει το επιληφθέν δικαστήριο τις ουσιαστικές προϋποθέσεις που προβλέπει το εφαρμοστέο δίκαιο και να αφήσει ανεφάρμοστες όποιες δικονομικές προϋποθέσεις προβλέπει το δίκαιο αυτό, σε περίπτωση κατά την οποία το δικονομικό δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου δεν επιτρέπει την τήρηση των εν λόγω

25 Απόφαση της 28ης Ιουνίου 1978, Simmenthal (70/77, EU:C:1978:139, σκέψη 57).

26 Απόφαση της 29ης Σεπτεμβρίου 2016, Essent Belgium (C-492/14, EU:C:2016:732, σκέψη 43).

27 Βλ. αιτιολογική σκέψη 25 του κανονισμού 1259/2010.

δικονομικών προϋποθέσεων. Επομένως, αν, σε ορισμένη υπόθεση, πληρούνται οι ουσιαστικές προϋποθέσεις για την απαγγελία του δικαστικού χωρισμού, το δικάζον δικαστήριο μπορεί να θεραπεύσει το γεγονός ότι το ίδιο δεν μπορεί να εκδώσει τέτοια διάταξη, αφήνοντας ανεφάρμοστη τη συγκεκριμένη αλλοδαπή δικονομική προϋπόθεση.

66. Συμφωνώ. Κατά την άποψή μου, η λύση αυτή είναι ισορροπημένη και ανταποκρίνεται στη σωπηρή βούληση του νομοθέτη της Ένωσης. Πρώτον, δεν ενθαρρύνει το forum shopping, διότι απαιτεί να πληρούνται οι ουσιαστικές προϋποθέσεις του εφαρμοστέου δικαίου. Ο ενάγων δεν θα μπορεί να αποφύγει τις προϋποθέσεις αυτές προσφεύγοντας σε άλλο δικαστήριο σύμφωνα με τους πολύ ελαστικούς κανόνες του κανονισμού 2201/2003 και ζητώντας την εφαρμογή του δικού του δικαίου (οι διάδικοι ευκολότατα θα μπορούν να αποφύγουν τις προϋποθέσεις αυτές αν συμφωνήσουν να επιλέξουν το δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου).

67. Δεύτερον, η λύση αυτή συνάδει με τη θεμελιώδη στον τομέα της σύγκρουσης νόμων αρχή ότι τα δικονομικά ζητήματα εμπίπτουν στο δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου. Η αρχή αυτή αποτυπώνεται στην αρχή του δικαίου της Ένωσης ότι, αν δεν ορίζεται άλλως, οι διαδικασίες που προβλέπονται για τα δικαστήρια και για τις αρχές που επιλαμβάνονται μιας υπόθεσης διέπονται από τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας²⁸.

68. Πράγματι, σε ορισμένα πρόσφατα νομοθετήματα, ο νομοθέτης της Ένωσης αντιμετώπισε το ζήτημα του καλύτερου τρόπου διασφάλισης της τήρησης των ουσιαστικών διατάξεων του εφαρμοστέου δικαίου στο κράτος του δικάζοντος δικαστηρίου, ακόμη και όταν το τελευταίο δίκαιο δεν προβλέπει αντίστοιχη νομική έννοια (ουσιαστικού δικαίου). Τα νομοθετήματα αυτά προβλέπουν μηχανισμούς προσαρμογής του εθνικού ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου προς διασφάλιση του ορθού αποτελέσματος σύμφωνα με το εφαρμοστέο δίκαιο. Ως παράδειγμα μπορούν να αναφερθούν οι κανόνες για το εφαρμοστέο δίκαιο που περιέχονται στον κανονισμό (ΕΕ) 650/2012²⁹, σχετικά με την προσαρμογή εμπραγμάτων δικαιωμάτων (άρθρο 31), τον διορισμό και τις εξουσίες του διαχειριστή κληρονομίας σε ορισμένες περιπτώσεις (άρθρο 29), καθώς και στον κανονισμό (ΕΕ) 2016/1103³⁰ και στον κανονισμό (ΕΕ) 2016/1104³¹, σχετικά με την προσαρμογή εμπραγμάτων δικαιωμάτων (άρθρο 29).

69. Μολονότι ο κανονισμός 1259/2010 δεν προβλέπει ειδικά μια τέτοια προσαρμογή, εντούτοις δεν την απαγορεύει ρητώς.

IV. Πρόταση

70. Για τους λόγους αυτούς, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα του Tribunalul București (πολυμελούς πρωτοδικείου Βουκουρεστίου, Ρουμανία) ως εξής:

«Η περιλαμβανόμενη στο άρθρο 10 του κανονισμού (ΕΕ) 1259/2010 του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 2010, για τη θέσπιση ενισχυμένης συνεργασίας στον τομέα του δικαίου που είναι εφαρμοστέο στο διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό, φράση “[σ]ε περίπτωση κατά την οποία το εφαρμοστέο δυνάμει των άρθρων 5 ή 8 δίκαιο δεν προβλέπει τον θεσμό του διαζυγίου” πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι έχει εφαρμογή μόνον όταν το εφαρμοστέο αλλοδαπό δίκαιο δεν προβλέπει καμία μορφή διαζυγίου· με άλλα λόγια, δεν αναγνωρίζει τον θεσμό του διαζυγίου.

28 Βλ. απόφαση της 7ης Ιουνίου 2007, van de Weerd κ.λπ. (C-222/05 έως C-225/05, EU:C:2007:318, ιδίως σκέψη 28).

29 Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Ιουλίου 2012, σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων, την αποδοχή και εκτέλεση δημοσίων εγγράφων στον τομέα της κληρονομικής διαδοχής και την καθιέρωση ευρωπαϊκού κληρονομητηρίου (ΕΕ 2012, L 201, σ. 107).

30 Κανονισμός του Συμβουλίου, της 24ης Ιουνίου 2016, για τη θέσπιση ενισχυμένης συνεργασίας στον τομέα της διεθνούς δικαιοδοσίας, του εφαρμοστέου δικαίου και της αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων σε ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων (ΕΕ 2016, L 183, σ. 1).

31 Κανονισμός του Συμβουλίου, της 24ης Ιουνίου 2016, για τη θέσπιση ενισχυμένης συνεργασίας στον τομέα της διεθνούς δικαιοδοσίας, του εφαρμοστέου δικαίου και της αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων σε ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των συζύγων (ΕΕ 2016, L 183, σ. 30).

Εντούτοις, όταν το εφαρμοστέο δίκαιο θέτει προϋπόθεση προβλεπόμενη από το δικονομικό του δίκαιο –την οποία το επιληφθέν δικαστήριο δεν είναι σε θέση να εφαρμόσει λόγω περιορισμών που επιβάλλονται από το δικό του δικονομικό δίκαιο–, το επιληφθέν δικαστήριο δύναται να αφήσει ανεφάρμοστη την προϋπόθεση αυτή, αν στην υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιόν του πληρούνται οι προϋποθέσεις που προβλέπει το ουσιαστικό δίκαιο της *lex causae*.

Στην παρούσα υπόθεση, το επιληφθέν δικαστήριο δεν υποχρεούται να απαγγείλει, στο πλαίσιο χωριστής διαδικασίας, τον δικαστικό χωρισμό των διαδίκων επί τρία έτη πριν από το διαζύγιο. Ωστόσο, πρέπει να επιβεβαιώσει, στην απόφασή του στη δίκη επί του διαζυγίου, ότι τηρήθηκε η εν λόγω προϋπόθεση δικαστικού χωρισμού. Προκειμένου να αποδειχθεί η τήρηση της προϋποθέσεως αυτής, το επιληφθέν δικαστήριο οφείλει, στην έκταση που είναι αναγκαίο, να προσαρμόσει το δικονομικό δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου.»